

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Kasım 2019, Sayı 257 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (54)**

**Sanayinin ve
tüketçinin enflasyonu
%20'nin üstünde**

Sanayinin ve tüketicinin enflasyonu %20'nin üstünde

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Eylül ve Ekim aylarında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hem tüketici fiyatlarının (TÜFE) hem de sanayici fiyatlarının (Yurt İçi Üretici Fiyatları Yİ-ÜFE) yıllık artışlarının tek haneye indiğini açıklaması, birçok kesimde itirazlarla karşılaştı. Tüketicinin fiilen yaşadığı enflasyon ile TÜİK'in açıkladığı verilerin uyumsuzluğundan söz edildi. Hissedilen enflasyonu anlamak, yıllık artışlarla değil, 12 ay boyunca ödenen zamlı fiyatların ortalamasının, bir önceki 12 ayın artış ortalaması ile kıyaslanarak ifade edilebilir. Bunu, TÜİK açıklamıyor değil, açıklıyor, ama hem aylık bültenlerinde takdim ederken arkaya atıyor hem de kamuoyuna sunduğu enflasyon açıklamalarında bu veri setinin ifade ettiği gerçekliği olduğu gibi anlatmıyor.

Oysa tek haneye düştü denilen tüketicideki yıllık fiyatlara, 12 ayın ortalama artışları dikkate alınarak bakıldığında, Eylül enflasyonunun yüzde 18,3, Ekim enflasyonunun ise yüzde 17'ye yakın olduğu görülecektir.

Tüketici fiyatlarına sektörel olarak bakıldığında 12 ay ortalama artışlarda Ekim'de mobilya ve ev aletlerinden sonra gıda-içecek sektörü yüzde 22 dolayındaki artışla başı çekmektedir. Tüketici, Ekim itibariyle son 1 ayda gıda fiyatlarını ve mobilya ev eşyası fiyatlarını ortalama yüzde 22 zamlı almıştır.

Bu sektörleri otel ve lokanta hizmet dalındaki yüzde 19'a yakın artışlar izlemiştir. Sağlıkta son 12 ayda yüzde 17 dolayında zamlı fiyat ödeyen tüketici için alkol ve tütünde de son 12 ayda ödemeler aylık ortalama yüzde 17'nin üstünde olmuştur.

Yıllık artışlar ile 12 ay ortalamasında artışlar farkı, tüketici fiyatları kadar, sanayici ya da Yurt İçi Üretici Fiyatları için de geçerli. Sanayicinin ürününe yaptığı yıllık zam, 2019 Eylül ayında önceki Eylül'e göre yüzde 2,5, 2019 Ekim'de yüzde 1,7 oranında artmış görünüyor. Oysa bu iki tarih arasında kalan aylarda etiketler sürekli değişti ve 12 ayın fiyat artışlarının ortalaması, önceki 12 ayın ortalaması ile kıyaslandığında sanayici fiyatlarının Eylül'de yüzde 26,4 oranında, Ekim ayında ise yüzde 22,6 oranında arttığı görülecektir. Alt sektörler itibariyle bakıldığında 12 aylık ortalamalara göre fiyatı en çok artan, yüzde 48,5 ile elektrik ve gaz alt sektörüdür. Yani elektrik ve doğal gaz kullananlar Ekim 2018'den bu yana her ay yüzde 48,5 daha fazla ödeyerek bu ürünleri kullanmışlardır.

Ham petrol ve doğal gazdaki 12 aylık ortalama artış yüzde 31'e yakındır. İthalata bağımlı kağıt ve otomotiv sektörlerindeki 12 aylık ortalama artışlar yüzde 27'nin üzerindedir. İthalata bağımlı öteki iki sektör kimya ve elektrikli teçhizat da 12 aylık ortalama artışlar yüzde 25'in üzerindedir. İlginç olan alkolsüz içeceklerdeki artışın yüzde 23'ü, gıdadaki artışın da yüzde 22'yi bulmasıdır.

12 ay ortalamalarının ortaya koyduğu enflasyon, aynı zamanda ücretler, maaşlar, emekli gelirleri, asgari ücret tespiti söz konusu olduğunda da dikkate alınması gereken orandır. Bu yapılmaz da gelir artış oranları, yıllık artışlar dikkate alınarak yapılırsa, bundan başta asgari ücretliler, kamu çalışanları, emekliler zarar görecektir. Çünkü yıllık artışlar, 12 aylık artışların altında seyretmektedir. Müzakerelerde mutlaka, 12 aylık ortalamaların ortaya koyduğu TÜFE üstünden pazarlıklar yapılmalıdır.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Geçtiğimiz Eylül ve Ekim aylarında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hem tüketici fiyatlarının (TÜFE) hem de sanayici fiyatlarının (Yurt İçi Üretici Fiyatları Yİ-ÜFE) yıllık artışlarının tek haneye indiğini açıklaması, birçok kesimde itirazlarla karşılaştı. Tüketicinin fiilen yaşadığı enflasyon ile TÜİK'in açıkladığı verilerin uyumsuzluğundan söz edildi, TÜİK'e siyasi müdahaleden dem vuruldu.

TÜİK'in veri kalitesini sorgulamaya gelinceye kadar, asıl odaklanılması gereken, açıklanan verinin ne anlama geldiği ve bunun dışında fiyat artışlarını ifade eden başka bir TÜİK verisi olup olmadığı, bunun ortaya nasıl bir görüntü çıkardığıdır.

Hem medyanın hem birçok yorumcunun gözden kaçırdığı şey şu: TÜİK'in "Yıllık artış" olarak açıkladığı son veriler, yılın iki ayrı ayına, Eylül ve Ekim aylarına ait fiyat endekslerindeki yıllık yüzdesel artıştır. Şöyle ki; tüketici fiyatlarını alırsak, 2019'un Eylül'ünün fiyat düzeyi (endeksi) 2018 Eylül'ünün fiyat düzeyinin sadece yüzde 9,2 üstünde görünüyor. Aynı yıllık artış, Ekim ayında yüzde 8,6'ya

inmiş durumda. Bunlara neden olan, "baz etkisi", yani karşılaştırılan 12 ay öncesinin, baz alınan 2018'in Eylül ve Ekim fiyatlarının olağandışı artmış olması. 2018 Eylül ayında fiyatlar aylık olarak yüzde 6,3 artmıştı, oysa 2019 Eylül'ünde aylık artış ise yüzde 1 idi.

2018 Ekim'de fiyatlar yüzde 2,7 artmıştı. 2019 Ekim ayında ise artış yüzde 2 idi. Bu durum, aritmetiksel olarak Eylül ve Ekim aylarındaki yıllık TÜFE artışlarının sırasıyla yüzde 9,2 ve yüzde 8,6 olması sonucunu doğurdu. Ama aynı şey Kasım ve Aralık aylarında büyük ihtimalle olmayacak. Çünkü baz alınacak Kasım 2018'de TÜFE aylık yüzde -1,44; Aralık 2018'de de yüzde -0,40 gerilemişti. Dolayısıyla 2019 Kasım ve Aralık aylarında fiyat artışları yüzde 1'de kalsa bile, 2019'un son 2 ayında çift haneli enflasyon kaçınılmaz. Bunu 2020 programı da kabul ediyor ve Aralık ayı için yüzde 12 TÜFE öngörüyor, ama bunun bile üstüne çıkılması ihtimali yüksek.

Döviz kuru ve enflasyon

Hem 2018 tüketici enflasyonunun yıllık yüzde 20'yi, 12 aylık ortalamasının da yüzde 33'ü bulmasında hem de 2019'un önemli bir kısmının yüksek enflasyonla geçmesinde, döviz fiyatlarındaki artışlar başat bir rol oynadı. 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi Londra'da Bloomberg'e verdiği bir mülakatta Erdoğan şöyle dedi: "Bir defa sebep-netice ilişkisine baktığımız zaman, faiz sebeptir, enflasyon neticedir. Faiz ne kadar düşük olursa enflasyon da o kadar düşük olacaktır" ..

Erdoğan faiz indirmekten söz ederken dönemin Merkez Bankası yönetimi Nisan ayında faiz artırımına gidiyor ama Erdoğan'dan azar işitmekten kurutulamıyordu. Erdoğan'ın Merkez Bankası'nın bağımsızlığını hazmetmeyen yaklaşımı ve para politikalarına yeni kurulacak Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde daha çok müdahale edeceklerini ifade etmesi, Londra piyasalarında endişelere yol açtı. Hissedilir bir biçimde Türkiye'den sermaye çıkışı gerçekleşti ve Türk Lirası sert bir değer kaybına uğradı. Erdoğan'ın 14 Mart Londra açıklamalarının ardından dolar/TL kuru önce 4,50, daha sonra 4,75 ve sonrasında da 4,90'ı aşarak üst üste rekorlarını yeniledi.

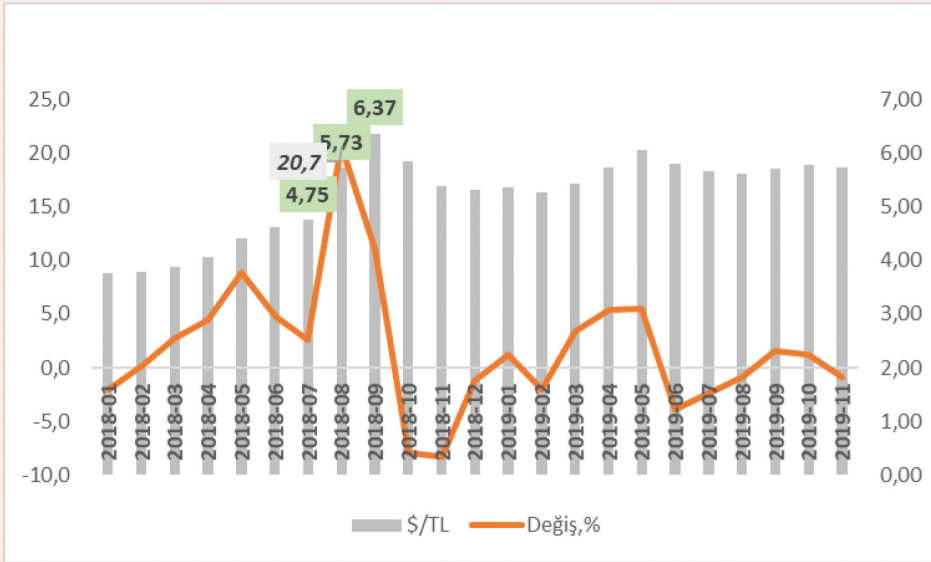
24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan AKP yönetimine karşı dış piyasalar "bekle-gör" pozisyonuna geçtiler. Seçimler yapılmış, siyasi belirsizlik bitmiş olmalıydı ama piyasalar, Erdoğan'ın dediği gibi bir para politikası müdahalesi yapıp yapmayacağını görmek istediler. Bu

bekleyişe, Trump'ın Türkiye ile yaşanan rahip Brunson krizine twitleriyle müdahalesi sonucu yaşanan bir kur şoku eklendi. Bir anda dolar fiyatı 7 TL'nin eşiğine gelmişken, Merkez Bankası 13 Eylül'de TL faizlerini 6,5 puana yakın artırarak ateşi kontrol altına almayı denedi. Yüksek faiz ve yüksek döviz ile daralan iç talep, yatırımlar ekonomiyi küçültünce döviz fiyatlarındaki artış ve enflasyona etkisi de yavaşladı. 2019'un mart ayında aylık ortalaması 5.44 TL'ye kadar gerileyen dolar fiyatı Mayıs ayında 6,05 TL'yi gördüyse de dövizin yeniden yükselmemesi için ise Merkez Bankası, fonksiyonun dışına çıkıp rezervlerden kamu bankaları üstünden döviz satışlarına giderek kontrol sağlamaya çalıştı. İzleyen aylarda da aylık dolar fiyatı 5.70-5.75 aralığında seyretti.

Dövizin fiyatının piyasa tarafından belirlenmesini bekleyen yatırımcılar, Merkez Bankası'nın rezervlerini kullanarak kamu bankaları üstünden döviz fiyatına müdahalesini gördükçe, karşı karşıya kalabilecekleri piyasa dışı hamlelerden endişelenmeye ve uzak durmaya başladılar. Bunun, Türkiye'ye yabancı kaynak girişini hızla düşürdüğü gibi, Türkiye piyasasına olan güveni sarstığı ve itibar kanamasına yol açtığı açıktır.

Tablo 1. Dolar/TL'de 2018-2019 Aylık Değişim

	\$/TL	Değiş (%)
2018-01	3,77	-2,0
2018-02	3,78	0,2
2018-03	3,88	2,7
2018-04	4,05	4,5
2018-05	4,41	8,9
2018-06	4,63	4,8
2018-07	4,75	2,6
2018-08	5,73	20,7
2018-09	6,37	11,1
2018-10	5,86	-8,0
2018-11	5,37	-8,3
2018-12	5,31	-1,3
2019-01	5,37	1,2
2019-02	5,26	-2,0
2019-03	5,44	3,4
2019-04	5,74	5,4
2019-05	6,05	5,5
2019-06	5,81	-3,9
2019-07	5,67	-2,4
2019-08	5,62	-0,8
2019-09	5,71	1,6
2019-10	5,78	1,3
2019-11	5,73	-0,9

Grafik 1. Dolar TL'de Aylık Artışlar

Kaynak: TCMB veri tabanı

Hissedilen enflasyon ve 12 ay ortalaması

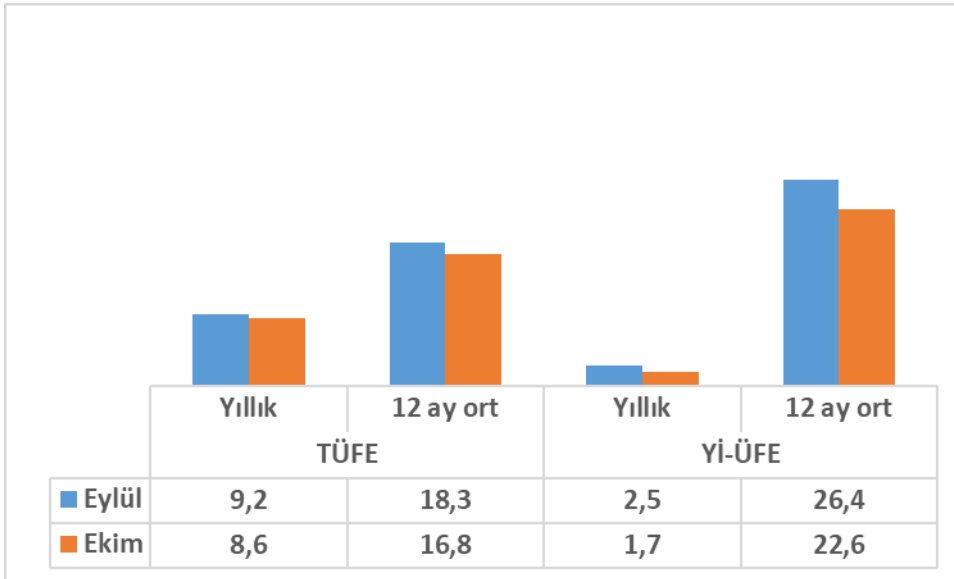
Özellikle tüketiciler, yıllık enflasyonun tek hane ile ifadesinin kendi yaşadıklarını yansıtmadığından şikayetçiler ve haklılar. Çünkü hissedilen enflasyonu anlamak, yıllık artışlarla değil, 12 ay boyunca ödenen zamlı fiyatların ortalamasının, bir önceki 12 ayın artış ortalaması ile kıyaslanarak ifade edilebilir. Bunu, TÜİK açıklamıyor değil, açıklıyor, ama hem aylık bültenlerinde takdim ederken arkaya atıyor hem de kamuoyuna sunduğu enflasyon açıklamalarında bu veri setinin ifade ettiği gerçekliği olduğu gibi anlatmıyor.

Oysa tek haneye düştü denilen tüketicideki yıllık fiyatlara, 12 ayın ortalama artışları dikkate alınarak bakıldığında, Eylül enflasyonunun yüzde 18,3, Ekim enflasyonunun ise yüzde 17'ye yakın olduğu görülecektir.

Fark şöyle örneklenebilir: Bir sepetteki malların 2018 Ekim ayındaki fiyatı, 12 ay sonra 2019 Ekim ayında yüzde 8,6 artmış görünüyor. Bunlar, Ekim

ayının bu yıl ve geçen yılki fiyat etiketlerinin sonucu. Oysa 2018 Ekim'inden sonraki 11 ayın her birinde etiketler değişti. Bazı aylar daha çok artış, bazı aylar düşüşler görüldü ve tüketici bazı aylar Ekim ayında ödediğinden daha çok, bazı aylar daha az ödedi. Aslında, 2019 Ekim ayına geldiğinde, aynı sepete ödediklerini, yıl boyunca her ay ödediklerini dikkate katarak hesaplamak gerekir. Ekim'den Ekim'e fiyatlar yanıltıcı olur. Bu nedenle hissedilen enflasyonda yıllık artışlar değil, 12 ayın ortalamasını almak, bunu da önceki 12 ayın ortalaması ile karşılaştırmaktır doğru olan. Bu yapıldığında bir hayli fark olduğu ve tüketicinin hissiyatına daha uygun bir görüntüye ulaşılacaktır.

Yıllık artışlar ile 12 ay ortalamasında artışlar farkı, tüketici fiyatları kadar, sanayici ya da Yurt İçi Üretici Fiyatları için de geçerli. Sanayicinin ürününe yaptığı yıllık zam, 2019 Eylül ayında önceki Eylül'e göre yüzde 2,5, 2019 Ekim'de yüzde 1,7 oranında artmış görünüyor. Oysa bu iki tarih arasında kalan aylarda etiketler sürekli değişti ve 12 ayın fiyat artışlarının ortalaması, önceki 12 ayın ortalaması

Grafik 2. TÜFE ve Yİ-ÜFE (Sanayici Fiyatlarında) Yıllık ve 12 Ay Ort. Artışlar (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

ile kıyaslandığında sanayici fiyatlarının Eylül'de yüzde 26,4 oranında, Ekim ayında ise yüzde 22,6 oranında arttığı görülecektir. Tüketici fiyatlarında olduğu gibi, sanayici fiyatlarında da 12 aylık or-

talamalar, sanayicilerin hissedilen fiyat artışlarını ifade etmektedir. Sanayici fiyatlarını merccek altına alarak devam edelim.

Yıllık Artış ile 12 Aylık Ortalama Artış Farkına Bir Örnek

Bir ürünün belli bir aydaki fiyatı ile önceki yılın aynı ayındaki fiyatı, yani yıllık artışının, ürünün 12 aydaki fiyat ortalamasının önceki 12 ayın fiyat ortalamasından ne kadar farklı olduğunu, bir örnek ürün ile, bebek maması ile anlatalım.

TÜİK verilerine göre 2019 Ekim ayında bir kutu bebek maması 123,4 TL. Bu ürünün 2018 Ekim'indeki fiyatı ise 154,9 TL idi. Bu durumda Ekim itibariyle yıllık değişime bakarsak, mama fiyatının yüzde 18 ya da 21,5 TL ucuzladığını görürüz.

Gelin görün ki, tüketici bu yoruma itiraz etmektedir. 2018 Ekim ayında 155 TL ye yaklaşan mama, 12 ay sonra 123,4 TL'dir ama o, her ay mamayı bu fiyattan almamıştır. Ekim 2018'i izleyen 2 ay boyunca mama, 155 TL dolayında fiyatla satılmış, izleyen aylarda, muhtemelen ithal malı olduğu için, döviz kurundaki gevşeme ile fiyat inmiştir ama tüketici, 12 ayda mamaya her ay ortalama 126.8 TL ödemiştir. Bu son 12 ayın ortalama mama fiyatıdır onun için.

Bundan önceki 12 ayda tüketici ne ödüyordu 1 kutu mamaya? Önceki 12 ayın ortalama mama fiyatının 108,3 TL olduğu görülüyor. Demek ki tüketici, son 12 ayda mamayı ortalama 126,8 TL'ye almış, yani mama onun için önceki 12 ay ortalamasına göre, yüzde 17,2 fiyat artışı göstermiştir.

Oysa Ekim 2019-Ekim 2018 fiyat kıyaslaması yıllık yüzde 18,1 ucuzlama gösteriyordu. Çarpıcı bir farktır.

Tablo 2. Örnek: Bebek Maması (TL)

Aylar	TL	Aylık değ,%
2017 Ekim	90,8	
Kasım	91,9	1,2
Aralık	92,0	0,1
2018 Ocak	92,3	0,3
Şubat	99,2	7,5
Mart	110,4	11,3
Nisan	112,4	1,7
Mayıs	113,3	0,8
Haziran	113,9	0,5
Temmuz	118,3	3,8
Ağustos	121,7	2,9
Eylül	143,8	18,2
12 ay ort	108,3	
2018 Ekim	154,9	7,7
Kasım	155,2	0,2
Aralık	154,9	-0,2
2019 Ocak	120,3	-22,3
Şubat	118,3	-1,6
Mart	117,2	-1,0
Nisan	118,3	1,0
Mayıs	118,4	0,1
Haziran	123,8	4,6
Temmuz	125,8	1,6
Ağustos	122,9	-2,3
Eylül	123,1	0,2
2019 Ekim	123,4	0,2
12 ay ortalama	126,8	
Yıllık Değişim,%	-18,1	
12 ay ort ,Artış %	17,2	

Sanayici fiyatlarında Artışlar

İmalat, madencilik ve elektrik-su sektörlerini kapsayan geniş anlamdaki sanayide 600 dolayındaki ürünün fiyatları, "Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ ÜFE)" kapsamında aylık olarak takip ediliyor.

Üretici fiyatı, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin, KDV, ÖTV vb. dolaylı vergiler hariç, peşin satış fiyatıdır.

TÜİK, temel veri kaynağı olarak, ulusal hesaplar, sanayi ürün ve üretim istatistikleri, sanayi ciro ve-

Tablo 3. Sanayici (Yİ-ÜFE) Fiyatlarında Aylık, Yıllık ve 12 Ay Ortalama Artışlar

	Aylık Değ.%	Yıllık	12 ay ort
2018 Ocak	1,0	12,1	15,7
Şubat	2,7	13,7	15,5
Mart	1,5	14,3	15,4
Nisan	2,6	16,4	15,4
Mayıs	3,8	20,2	15,8
Haziran	3,0	23,7	16,6
Temmuz	1,8	25,0	17,4
Ağustos	6,6	32,1	18,8
Eylül	10,9	46,2	21,4
Ekim	0,9	45,0	23,7
Kasım	-2,5	38,5	25,5
Aralık	-2,2	33,6	27,0
2019 Ocak	0,5	32,9	28,7
Şubat	0,1	29,6	30,0
Mart	1,6	29,6	31,2
Nisan	3,0	30,1	32,2
Mayıs	2,7	28,7	32,9
Haziran	0,1	25,0	32,8
Temmuz	-1,0	21,7	32,3
Ağustos	-0,6	13,5	30,5
Eylül	0,1	2,5	26,4
Ekim	0,2	1,7	22,6

Kaynak: TÜİK veri tabanı

risi ve yurt içi üretici fiyat endeksi anketini kullanmaktadır.

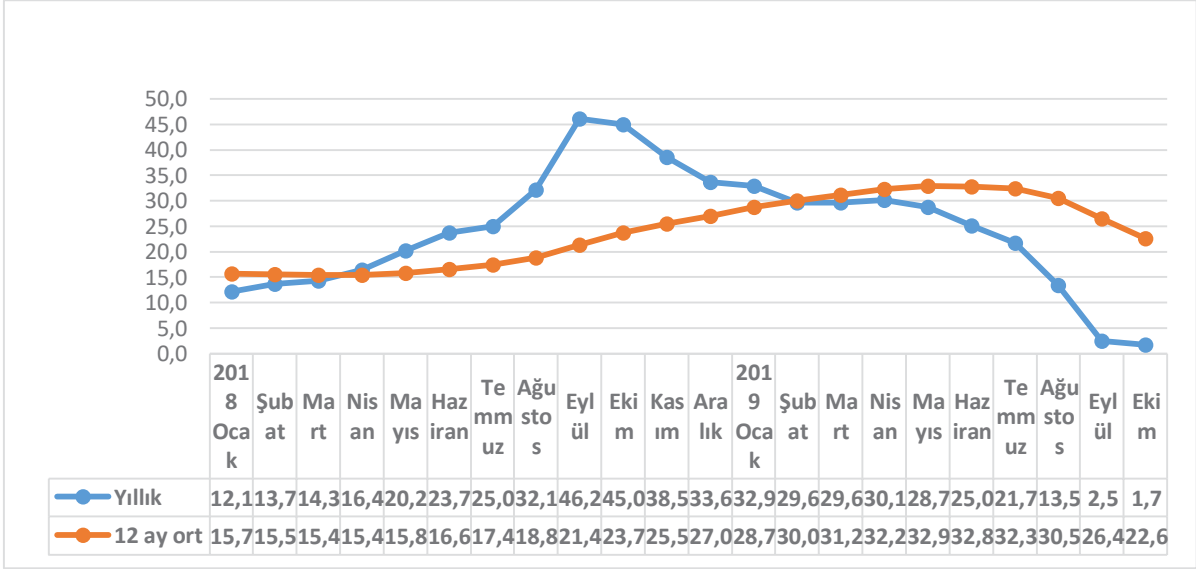
ÜFE'de sanayi kapsamında yer alan maddelerin her ayın 5., 15. ve 25. günlerindeki fiyatları derlenmektedir.

Ham petrol ve doğal gaz ve elektrik, gaz üretim ve dağıtım sektörleri için bir ay gecikmeli olarak ağırlıklı ortalama fiyatlar derlenmektedir.

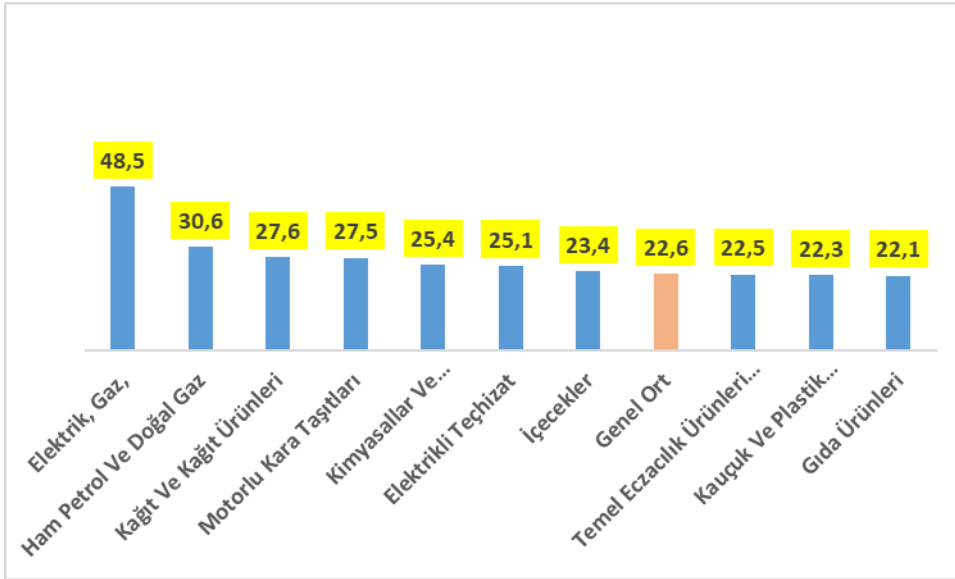
Sanayici fiyatlarının özellikle döviz şoku yaşanan 2018 ortasından itibaren hızla arttığı hatırlanacaktır. En sert aylık artışlar, 2018 Ağustos'ta (yüzde 6,6) özellikle de Eylül 2018'de (yüzde 10,9) yaşandı. Dövizdeki sert artışlar, girdi, yedek parça, vb. mamul mal ithalatına bağımlı sektörlerde anında maliyet artışlarına, o da fiyatlara yansdı. Böylece, Mayıs 2018'de yüzde 20 olan yıllık artışlar, Eylül'de yüzde 46'yı geçti, Ekim'de yüzde 45'i gördü. Sanayici kesim, yaptığı bu zamların ardından izleyen aylarda hız kesti. Hem iç talepteki sert düşüş hem döviz fiyatlarının görece kontrole alınması ile ürün fiyatlarında artışın hızı yavaşladı. Bu durum 2019'un Eylül ve Ekim aylarında tek haneye ininceye kadar sürdü.

Ne var ki, yıllık artışların bu seyri, sanayicinin ürünlerini kullananların yıl boyu yüklediklerini yansıtmaz. Bunun için 12 aylık artış ortalamalarını almak gerekir. Bu yapıldığında, yıllık olarak Eylül'deki yüzde 2,5 artışın, 12 aylık ortalamalarda yüzde 26,4'ü bulduğu görünmektedir. Ekim'de yüzde 1,7'ye gerileyen yıllık artışın ise 12 aylık ortalaması yüzde 22,6'dır. Başka bir ifadeyle, Ekim 2018'den Ekim 2019'a kadar bir sanayi ürünü satın alan bu ürüne her ay ortalama yüzde 23'e yakın fazla ödeyerek satın almıştır.

Alt sektörler itibariyle bakıldığında 12 aylık ortalamalara göre fiyatı en çok artan, yüzde 48,5 ile elektrik ve gaz alt sektörüdür. Yani elektrik ve doğal gaz kullananlar Ekim 2018'den bu yana her ay

Grafik 3. Sanayici (Yİ-ÜFE) Fiyatlarında Yıllık ve 12 Ay Ortalama Artışlar (%)

Grafik 4. Fiyatı En Çok Artan İlk 10 Sektör

Kaynak: TÜİK veri tabanı

yüzde 48,5 daha fazla ödeyerek bu ürünleri kullanmışlardır.

Ham petrol ve doğal gazdaki 12 aylık ortalama artış yüzde 31'e yakındır. İthalata bağımlı kağıt ve otomotiv sektörlerindeki 12 aylık ortalama artışlar yüzde 27'nin üzerindedir. İthalata bağımlı öteki iki sektör kimya ve elektrikli teçhizat da 12 aylık ortalama artışlar yüzde 25'in üzerindedir. İlginç olan alkolsüz içeceklerdeki artışın yüzde 23'ü, gıdadaki artışın da yüzde 22'yi bulmasıdır. Gıda enflasyonunun 12 aylık ortalamalarla ifadesi yüzde 22 dolayındadır. Örneğin bir gıda toptancısından şeker alanlar, Ekim 2018'den itibaren 12 ay boyunca her ay ortalama yüzde 22 zamlı şeker almışlardır.

Görüleceği gibi, sanayinin alt dallarında yıllık fiyat artışları ile 12 aylık ortalamalar birbirlerinden bir hayli farklıdır. Ekim ayında sanayi fiyatları yıllık yüzde 1,7 artmış görünmesine karşın, 12 aylık ortalamalar ile bakıldığında sanayi ürünlerinde artış yüzde 22,6'yı bulmaktadır. Bazı sektörlerde Ekim itibarıyla yıllıkta fiyat artışı değil, azalma, ucuzlama görülürken 12 aylık artış tam zıddını göstermektedir. Örneğin kimyada yıllık artış yüzde 3,2 gerileme gösterir iken 12 aylık ortalama artış yüzde 25'in üzerindedir.

Durum rafineri ürünlerinde de aynıdır: yıllıkta yüzde 21'e yakın azalma varken 12 aylık ortalama artış yüzde 13'e yaklaşıyor. Giyimde bu oranlar yüzde -1,3'e karşı yüzde 14'e yakındır. Yani, Ekim'de önceki ekim'e göre fiyatlar yüzde 1,3 ucuzlamış görünüyor. Ama Ekim 2018 sonrası aylarda zamlar sürmüş ve aylık ortalaması yüzde 13,5 olmuştur.

Tablo 4. Sanayici Fiyatlarının Yıllık ve 12 Aylık Ortalama Artışı (%)

	Yıllık	12 ay ortalama
Yİ-ÜFE	1,7	22,6
D. (Elektrik, Gaz, Buhar Ve İklimlendirme)	6,8	48,5
C. (İmalat Ürünleri)	1,3	20,8
B. (Madencilik Ve Taşocakçılığı)	8	20
35. (Elektrik, Gaz, Buhar Ve İklimlendirme)	6,8	48,5
06. (Ham Petrol Ve Doğal Gaz)	-17,9	30,6
17. (Kağıt Ve Kağıt Ürünleri)	-5,6	27,6
29. (Motorlu Kara Taşıtları, Treyler)	6,1	27,5
20. (Kimyasallar Ve Kimyasal Ürünler)	-3,2	25,4
27. (Elektrikli Teçhizat)	5	25,1
11. (İçecekler)	11,9	23,4
21. (Temel Eczacılık Ürünleri Ve Müstahzarları)	24,7	22,5
22. (Kauçuk Ve Plastik Ürünler)	0	22,3
10. (Gıda Ürünleri)	7,9	22,1
07. (Metal Cevherleri)	8,9	21,6
13. (Tekstil)	-0,3	21,4
16. (Kereste, Ağaç Ürünleri (Mobilya Hariç);	4,5	21,3
25. (Fabrikasyon Metal Ürünler)	0,2	21,1
23. (Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler)	8,7	21,1
08. (Diğer Madencilik Ve Taşocakçılığı Ürünleri)	14,1	21
32. (Diğer Mamul Eşyalar)	6,4	20,8
28. (Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine)	4,1	19,1
15. (Deri Ve İlgili Ürünler)	8,6	18,9
31. (Mobilya)	6,5	17,8
26. (Bilgisayarlar İle Elektronik Ve Optik Ürünler)	-1,6	16,8
18. (Basım Ve Kayıt Hizmetleri)	3,9	15,3
14. (Giyim Eşyası)	-1,3	13,9
24. (Ana Metaller)	-14,9	13,5
19. (Kok Ve Rafine Petrol Ürünleri)	-20,9	12,9
30. (Diğer Ulaşım Araçları)	6,9	12,2
05. (Kömür Ve Linyit)	2,9	10,5
12. (Tütün Ürünleri)	27,6	7,4
E. (Su Temini; Kanalizasyon, Atık)	-6,5	-0,9

2019 Tüketici Enflasyonu Ne olur?

Eylül ve Ekim ayı itibariyle yıllık tüketici enflasyonları sırasıyla yüzde 9,3 ve yüzde 8,6 olarak gerçekleşince, AKP iktidarı, enflasyonda tek haneye düştüğü iddiasını yaydı. Yılın tamamının ise yüzde 12 tüketici enflasyonu ile kapanacağı Yeni Ekonomi Programı(YEP) denilen 2019-2021 Orta Vadeli Program'da yer aldı. Acaba öyle mi olacak?

Tek haneli enflasyonun Kasım ve Aralık'ta sürmesi pek olası değil. Buna geçen Kasım ve Aralık'ta fiyatların gerilemiş olması, yani "baz" engel bir kere. Ekim ayında tüketici fiyatları yüzde 2 gibi sert bir şekilde artış gösterdi. Kasım ve Aralık'ta daha ılımlı artışlar varsayalım; fiyatların aylık yüzde 1 artacağını düşünelim. Bu durumda Kasım ayının "yıllık " enflasyonu yani Kasım'dan Kasım'a tüketici enflasyonu yüzde 11,2'ye çıkıyor ve yeniden iki haneli TÜFE'ye geçiliyor.

Aralık ayında da fiyatlar yüzde 1 artsa, bu kez yıllık tüketici fiyatları, Aralık'tan Aralık'a yüzde 12,8'e çıkıyor ve yıl, neredeyse yüzde 13 tüketici enflasyonu ile kapanıyor.

Aynı varsayımlarla, yani Kasım ve Aralık aylarında yüzde 1 fiyat artışları varsayımlarıyla, tüketici fiyatlarının 12 aylık ortalaması Kasım ayında yüzde 16,3 olurken Aralık ayında yüzde 15,3 şeklinde gerçekleşiyor. Yani tüketicinin hissettiği enflasyon 2019'da yüzde 15'ten aşağı inmiyor. 2019 boyunca tüketici tüm mal ve hizmetleri aylık ortalama yüzde 15 zamlı almış anlamı çıkıyor.

Tablo 5. Tüketici Fiyatları(TÜFE) 2019'u Nasıl kapatabilir?
(Kasım ve Aralık'ta Fiyatlar %1 artarsa)

	2018 Endeks	2019 Endeks	Yıllık Artış %	12 ay Ort.%
Ocak	330,75	398,07	20,4	17,2
Şubat	333,17	398,71	19,7	17,9
Mart	336,48	402,81	19,7	18,7
Nisan	342,78	409,63	19,5	19,4
Mayıs	348,34	413,52	18,7	19,9
Haziran	357,44	413,63	15,7	19,9
Temmuz	359,41	419,24	16,7	19,9
Ağustos	367,66	422,84	15,0	19,6
Eylül	390,84	427,04	9,3	18,3
Ekim	401,27	435,59	8,6	16,8
Kasım	395,48	439,95	11,2	16,3
Aralık	393,88	444,35	12,8	15,3
12 ay ort	363,13	418,78		

Tarım ürünleri üretici fiyatları

Sanayicilerin fiyatları Yİ-ÜFE ile takip edilirken tarım üreticilerinin ürün fiyatları Tarım ÜFE ile izleniyor ve TÜİK bunu her ay açıklıyor.

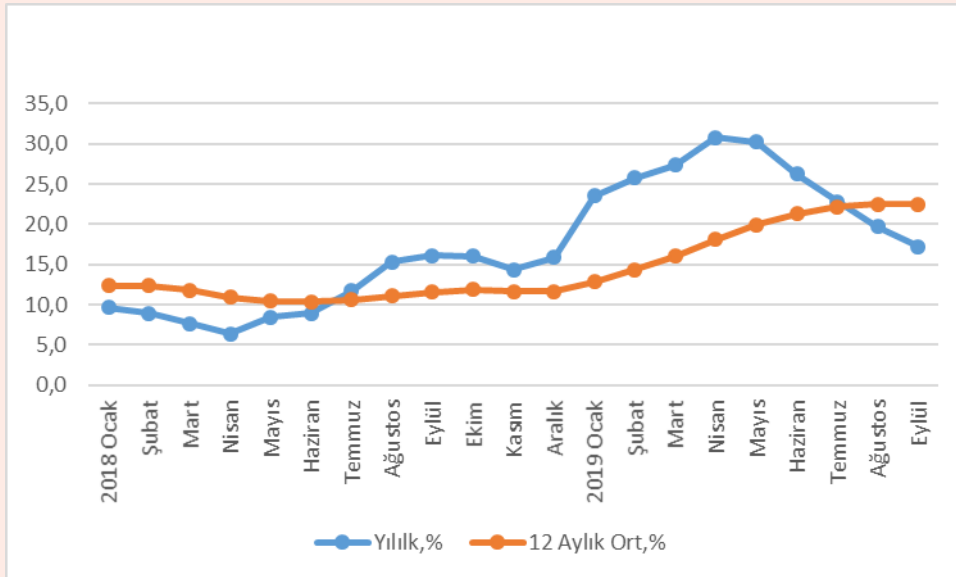
Tarım ÜFE, çiftçinin üretmek piyasaya satışını yaptığı ürünlerin ilk el satış fiyatlarındaki zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin oransal göstergesini aylık olarak izliyor. Tarım, orman, balıkçılık alt sektörlerindeki ürün fiyatları, ilgili ayın 1 ile 31 arası pazarlama kanallarına sattıklarını kapsıyor.

Üretici fiyatı, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin, KDV ve benzeri vergiler hariç, satış fiyatıdır.

Tarım ÜFE için, Tarım ve Orman Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlükleri aracılığıyla çiftçilerden derlenen fiyatlar, Ticaret Borsaları, Üretici Birlikleri, Balık Hal ve Tesisleri, Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Orman Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Şeker Dairesi Başkanlığı ve Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı, ÇAYKUR verileri kullanılıyor.

Tarım ÜFE'de de sanayici ve tüketici fiyatlarında olduğu gibi, yıllık değişim ile 12 ay ortalaması değişimi arasında farklar oluşmuş durumda.

Tarım arzındaki düşüşler nedeniyle, tarım fiyatları kolay gerilemiyor ve Eylül 2019 itibariyle yıllık değişim yüzde 17,3 olarak saptandı. Ancak, 12 aylık ortalamaların artışına bakıldığında fiyatların Eylül ayında yüzde 22,5'u bulunduğu görülmektedir. Tarım ürünü fiyatları Temmuz ayında yaklaşık

Grafik 5. Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Artışları (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

olarak yıllık ve 12 ay ortalaması bazında eşitlenmişti, ama izleyen aylarda durum değişti ve 12 ay ortalamalarının yıllık oranı yukarı çıktı.

Öte yandan, tarımcının fiyatı ile sanayicinin fiyatı arasında da eşitsizlik var. Tarımsal ÜFE değerleri 2018 yılından itibaren sanayici fiyatlarının yani Yİ-ÜFE'nin altında seyrediyor. Gıda ürünleri ÜFE ve TÜFE değerlerinden 2013 yılı sonrası ayrı ayrı görece düşük seyreden tarımsal ÜFE'nin, enflasyon üzerinde etkisinin de sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Gıda ürünleri ÜFE 2018 yılı başından itibaren genel ÜFE artış oranlarıyla paralel seyrediyor. Bu da ÜFE artışları açısından gıda ürünlerinin katkısının sınırlı kalmasını sağlamış durumda. Genel endekslerin üzerinde seyir izleyerek 2018 yılında enflasyon oranındaki artışta önemli bir paya sahip olan gıda TÜFE, 2019 yılı Mayıs ayından itibaren etkisini kaybetmiş görünse de kış aylarında ne yaşanacağı henüz bilinmemekte, iktidarın üretimden çok ithalata başvurarak fiyatları kontrol altında tutması beklenmektedir.

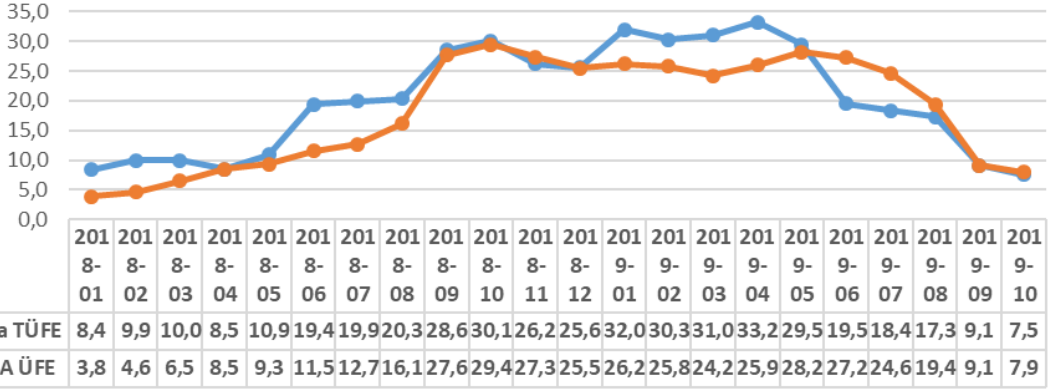
Bu konuda 2020 programında, iktidarca düşünüldüğü belirtilen önlemleri ise şöyle ifade ediyor.

“Fiyat artışlarını kısmen engelleyebilmek adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş sebze-meyve tedarik zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, pazarlama zincirinin etkinleştirilmesi ve etkin stok yönetimiyle haller, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon borsalarının işlem hacimlerinin artırılarak daha yönlendirici ve etkin hale getirilmesi gerekli görülmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması önemini korumaktadır. Bunlara ilave olarak, sektörden çıkışlar nedeniyle kullanılmayan tarım ara-

Tablo 6. Tarım Üretici Fiyatlarında Aylık, Yıllık ve 12 Ay Ortalama Artışlar

	Aylık	Yıllık,%	12 Aylık Ort,%
2018 Ocak	1,6	9,7	12,4
Şubat	0,9	9,0	12,4
Mart	0,5	7,7	11,8
Nisan	-1,6	6,4	10,9
Mayıs	-0,6	8,5	10,5
Haziran	0,1	9,0	10,3
Temmuz	1,7	11,7	10,6
Ağustos	1,9	15,3	11,1
Eylül	3,7	16,1	11,6
Ekim	0,9	16,0	11,9
Kasım	2,5	14,4	11,6
Aralık	3,3	15,9	11,7
2019 Ocak	8,3	23,5	12,9
Şubat	2,7	25,8	14,3
Mart	1,7	27,3	16,0
Nisan	1,1	30,8	18,1
Mayıs	-1,0	30,2	19,9
Haziran	-3,0	26,3	21,3
Temmuz	-1,1	22,8	22,2
Ağustos	-0,7	19,7	22,5
Eylül	1,6	17,3	22,5

Grafik 6. Gıda ÜFE ve Gıda TÜFE Farkı

zileri, hâlen önemli bir düzeyde tarım arazisinin nadasa bırakılması, özellikle mülkiyet, kullanım ve veraset intikaline ilişkin sorunların devam etmesi tarımsal üretimin artırılmasının önündeki önemli engellerdendir”.

Tüketici Fiyatlarında Yıllık ile 12 Ay Ortalama Farkı

Bilindiği gibi, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), hanehalklarının tüketimine yönelik mal ve hizmet fiyatlarının zaman içindeki değişimini ölçer. Bu amaca yönelik olarak hane halklarının, yabancı ziyaretçilerin ve kurumsal nüfusun yurtiçinde yaptığı tüm nihai parasal tüketim harcamalarını dikkate alır.

TÜİK, 12 ana grup 43 alt grupta, 418 maddenin fiyatını izliyor. 81 il merkezinin tamamını da içeren toplam 225 ilçeden fiyat derleniyor. TÜİK'in bildirdiğine göre, TÜFE kapsamında ayda 28.711 işyerinden 544.256 fiyat derleniyor ve 4.274 kiracı endeks kapsamında takip ediliyor. İşyeri ve fiyat sayıları mevsimsel yapıya göre yıl içerisinde değişkenlik gösterebilir.

Yine TÜİK'e göre, fiyatlar, vergiler dahil peşin ödemeler olarak belirlenir. Taze sebze ve meyveler, futbol maçına giriş ücreti, LPG, tüp gaz, mücevher

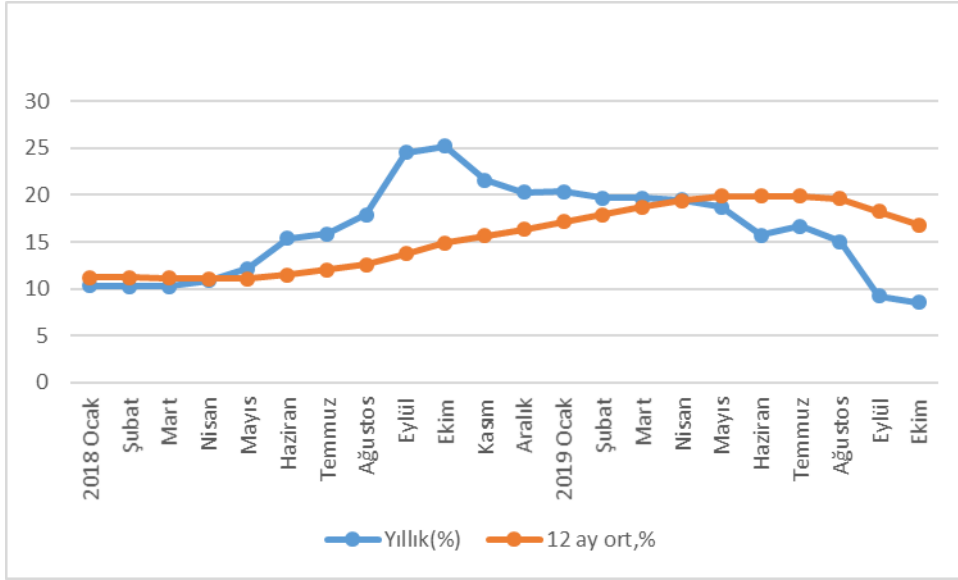
(altın) ve seçilmiş 16 gıda ürünü haftada bir kez ve diğer ürünler ayda iki kez; kiralar dahil ay içi fiyat değişimi az olan 70 madde çeşidi için ayda bir kez fiyat toplanıyor. Benzin ve mazot fiyatları ise günlük olarak izleniyor.

TÜFE'de Eylül ve Ekim aylarında yıllık artışlar sırasıyla yüzde 9,2 ve yüzde 8,6 olarak açıklandı. Ancak 12 aylık ortalama artışlara bakıldığında bunların sırasıyla yüzde 18,3 ve yüzde 16,8 olduğu görülecektir.

Başka bir ifadeyle, son aylarda hız kaybetse de Ekim ayı itibarıyla tüketicinin son 12 ayda ortalama yaşadığı enflasyon yüzde 16,8'i bulmuştur.

Tüketici son 12 ayda her mal ve hizmeti ortalama yüzde 17'ye yakın yüksek fiyatla satın alabilmiştir.

2018'in ilk 5 ayında yıllık artışlar ile 12 aylık ortalama artışlar biri birine çok yakın, yüzde 11 dolayında seyrederken, izleyen aylarda yıllık fiyatlar hızla arttı ve 12 ay ortalamalar altta kaldı. Ancak 2019 Nisan'dan itibaren yıllık fiyatlar, baz etkisiyle

Grafik 7. Tüketici Fiyatlarında Yıllık ve 12 Ay Ortalama Artış (%)

Tablo 7. Tüketici Fiyatlarında Artışlar (%) 2018-2019

	Aylık (%)	Yıllık (%)	12 ay ort, %
2018 Ocak	1,0	10,4	11,2
Şubat	0,7	10,3	11,2
Mart	1,0	10,2	11,1
Nisan	1,9	10,9	11,1
Mayıs	1,6	12,2	11,1
Haziran	2,6	15,4	11,5
Temmuz	0,6	15,9	12,0
Ağustos	2,3	17,9	12,6
Eylül	6,3	24,5	13,8
Ekim	2,7	25,2	14,9
Kasım	-1,4	21,6	15,6
Aralık	-0,4	20,3	16,3
2019 Ocak	1,1	20,4	17,2
Şubat	0,2	19,7	17,9
Mart	1,0	19,7	18,7
Nisan	1,7	19,5	19,4
Mayıs	1,0	18,7	19,9
Haziran	0,0	15,7	19,9
Temmuz	1,4	16,7	19,9
Ağustos	0,9	15,0	19,6
Eylül	1,0	9,3	18,3
Ekim	2,0	8,6	16,8

aşağı seyrederken 12 aylık artışlar yükseldi, sonra çok az indi. Eylül ayında yıllık fiyat artışları ile 12 ay arasında bir kat fark var. Ekim'de de bu fark neredeyse değişmedi.

Tüketici fiyatlarına sektörel olarak bakıldığında 12 aylık ortalama artışlarda Ekim'de mobilya ve ev aletlerinden sonra gıda-içecek sektörü yüzde 22 dolayındaki artışla başı çekmektedir. Tüketici, Ekim itibariyle son 1 ayda gıda fiyatlarını ve mobilya ev eşyası fiyatlarını ortalama yüzde 22 zamlı almıştır.

Bu sektörleri otel ve lokanta hizmet dâlındaki yüzde 19'a yakın artışlar izlemiştir. Sağlıkta son 12 ayda yüzde 17 dolayında zamlı fiyat ödeyen tüketici için alkol ve tütünde de son 12 ayda ödemeler aylık ortalama yüzde 17'nin üstünde olmuştur.

Tüketici için son 12 ayda fiyatı ortalama daha az artan sektörler yüzde 7,5 ile haberleşme, yüzde 7,8 ile giyim olmuştur. Tüketici son 12 ayda ulaştırma hizmetlerini de yüzde 11 zamlı alabilmiştir. Konut harcamalarındaki fiyat artışları ise ortalama aylık yüzde 16'ya yaklaşmıştır.

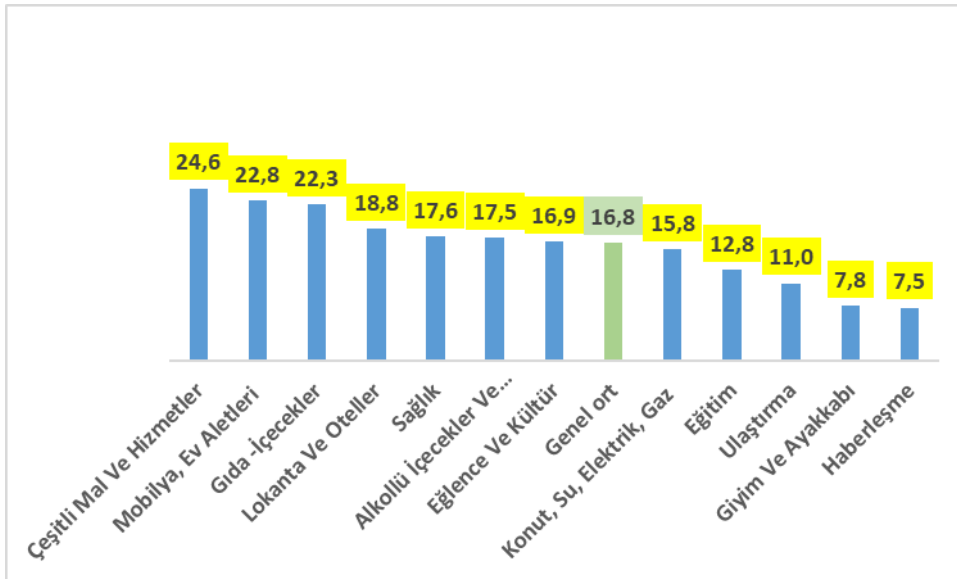
Daha detaylı bakıldığında, tüketici için son 12 ayda konutun bakım ve onarımı hizmetleri aylık ortalama yüzde 33'ün üstünde arttı ve Ekim ayındaki yıllık artış olarak gösterilen yüzde 7'lik artışın 4 katından fazla tırmandı. Alkollü içkilerde yıllık artış ile 12 ayın ortalama artışının birbirine yakın olduğu gözlemlendi: yüzde 30'a yüzde 24.

Ev tekstili son 12 ayda ortalama yüzde 29'a yakın artmıştı ama Ekim ayı itibariyle yıllık artış yüzde 1,4 görünüyordu.

Mobilyada Ekim itibariyle yıllık artış yüzde 6 gibi görünüyordu ama tüketici son 12 ayda mobilya fiyatlarının yüzde 23 artışına maruz kalmıştı.

Sigaranın Ekim itibariyle yıllık artışı yüzde 45 görünüyordu ama 12 aya yayılan yükü ayda ortalama yüzde 16 idi. Kitap-gazete fiyatları Ekim itibariyle yıllık yüzde 5,4 artmış görünüyordu ama 12 ayın ortalama artışı yüzde 19'u buluyordu.

Özetlemek gerekirse, özellikle bu yıl hem tüketici hem yurt içi üretici yani sanayici fiyatlarında yıllık artışlar ile 12 ayın ortalama artışları ayrılmış ve bu, enflasyon gerçeğini, bunu derinden yaşayan

Grafik 8. Tüketici Fiyatlarında Alt Dallarda 12 Ay Ortalaması Artışları (%)

Kaynak: TÜİK veri tabanı

kitlelerin gözünden kaçırılmak için kullanılmak istenmiştir.

TÜİK, bültenlerinde verisini sunduğu halde, 12 ay ortalamasının önemini ortaya çıkarmamıştır. İktidar ve yandaş medya, tek haneye düşen yıllık artışları öne çekerken, 12 aylık ortalamaların ortaya koyduğu "hissedilen enflasyon" bunun sayılarla ifadesi, sektörlere ve mallara göre farkları yeterince konuşulmamıştır. Oysa bu yapıldığında ortada devasa bir fark olduğu, halkın hissettiği enflasyonun ancak 12 aylık ortalamalar alınınca görüleceği anlaşılmaktadır.

12 ay ortalamaların ortaya koyduğu enflasyon, aynı zamanda ücretler, maaşlar, emekli gelirleri, asgari ücret tespiti söz konusu olduğunda da dikkate alınması gereken orandır. Bu yapılmaz da, gelir artış oranları, yıllık artışlarla yapırsa, bundan başta asgari ücretliler, kamu çalışanları, emekliler zarar görecektir. Çünkü yıllık artışlar, 12 aylık artışların altında seyretmektedir. Müzakerelerde mutlaka, 12 aylık ortalamaların ortaya koyduğu TÜFE üstünden pazarlıklar yapılmalıdır.

Tablo 8. Sektörlere Göre Tüketici Fiyatları: Yıllık ve 12 Aylık Ortalama Artışlar

	12 ay ort,%	Yıllık,%
Genel	16,8	8,6
092. (Diğer Temel Dayanıklı Eğlence Ve Kültür Araçları)	37,1	18,3
043. (Konutun Bakım Ve Onarımı)	33,2	7,1
096. (Paket Turlar)	30,0	19,7
021. (Alkollü İçecekler)	29,8	23,8
052. (Ev İçi Tekstil)	28,8	1,4
055. (Ev Ve Bahçe Araç Gereçleri)	28,5	8,6
053. (Ev Aletleri)	28,0	4,8
054. (Züccaciye, Yemek Takımı Ve Hanehalkı Aletleri)	26,7	7,4
123. (Başka Yerde Sınıflandırılmayan Kişisel Bakım Ürünleri)	25,5	14,8
121. (Kişisel Bakım)	25,4	10,5
12. (Çeşitli Mal Ve Hizmetler)	24,6	13,4
056. (Ev Bakım İçin Mal Ve Hizmetler)	24,1	7,5
061. (Tıbbi Ürünler, Aletler Ve Malzemeler)	23,8	20,5
05. (Mobilya, Ev Aletleri Ve Ev Bakım Hizmetleri)	22,8	6,1
011. (Gıda)	22,8	7,5
127. (Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Hizmetler)	22,4	23,1
01. (Gıda Ve Alkolsüz İçecekler)	22,3	7,9
045. (Elektrik, Gaz Ve Diğer Yakıtlar)	21,5	15,7
125. (Sigorta)	21,2	10,8
093. (Diğer Eğlence Araçları Bahçe Ve Evcil Hayvanlara Hizmetler)	20,8	6,0
063. (Yataklı Tedavi Hizmetleri)	19,2	14,9
111. (Yemek Hizmetleri)	19,1	13,3
095. (Gazete, Kitap Ve Kırtasiye)	19,0	5,4
11. (Lokanta Ve Oteller)	18,8	13,7
06. (Sağlık)	17,6	14,2
02. (Alkollü İçecekler Ve Tütün)	17,5	43,6
126. (Başka Yerde Sınıflandırılmayan Mali Hizmetler)	17,5	20,5
09. (Eğlence Ve Kültür)	16,9	4,6
112. (Konaklama Hizmetleri)	16,6	15,8
022. (Tütün)	16,5	45,3
04. (Konut, Su, Elektrik, Gaz Ve Diğer Yakıtlar)	15,8	9,7
012. (Alkolsüz İçecekler)	15,5	12,0
101. (Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim)	14,9	15,5
124. (Sosyal Hizmetler)	14,9	16,1
051. (Mobilya, Mefruşat, Halı Ve Diğer Yer Döşemeleri)	14,8	6,7
072. (Kişisel Ulaştırma Araçlarının İşletimi)	13,5	1,4
091. (Görsel-İşitsel Sistemle İle İlgili Ekipman)	13,2	-9,7
102. (Orta Öğretim)	13,2	14,3
062. (Ayakta Tedavi Hizmetleri)	13,2	9,9
10. (Eğitim)	12,8	14,2
032. (Ayakkabı)	12,6	8,9
073. (Ulaştırma Hizmetleri)	11,7	14,3
105. (Düzeyi Belirlenemeyen Eğitim Programları)	11,1	16,1
104. (Üniversite Eğitimi)	11,0	12,3
07. (Ulaştırma)	11,0	1,4
094. (Eğlence Ve Kültür Hizmetleri)	10,5	9,7
041. (Gerçek Kira)	10,1	10,0
083. (Telefon Ve Telefaks Hizmetleri)	9,4	5,5
071. (Araç Satın Alımı)	8,3	-4,5
03. (Giyim Ve Ayakkabı)	7,8	1,9
08. (Haberleşme)	7,5	1,7
031. (Giyim)	6,3	-0,1
082. (Telefon Ve Telefaks Ekipmanı)	1,1	-11,2
044. (Su (Şebeke Suyu) Ve Konutla İlgili Çeşitli Hizmetler)	-0,8	-8,5
081. (Posta Hizmetleri)	-10,6	33,3

Kaynak:TÜİK veri tabanı

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Kasım 2019
Sayı 257 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mmo.org.tr
basin@mmo.org.tr